

Yayın Geliş Tarihi: 14.01.2019
Yayına Kabul Tarihi:22.05.2019
Online Yayın Tarihi: 26.03.2020
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.512520>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 22, Sayı: 1, Yıl: 2020, Sayfa: 105-121
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

KAFKA, METAMORFOZ VE EMEĞİN YABANCILAŞMASI

Serdar ÖZTÜRK*

Bilge ÇİPE**

Öz

Franz Kafka kendisinin de sürekli yaşadığı “yabancılaşma” duygusunu en iyi anlatan yazarlardan birisidir. Yazar hikâye ve romanlarında bu olguya oldukça geniş yer vermiştir. Yabancılaşma kavramı birçok disiplin tarafından tanımlanan geniş ve tartışmalı bir kavramdır. Özellikle son yıllarda sosyolojinin çalışma alanına giren kavram, Karl Marx tarafından iktisat sosyolojisi içerisinde incelenen bir konu olmuştur. Modern hayatta birey üretirken tükenen ve dört aşamalı yabancılaşma yaşayan bir varlık haline gelmektedir. Marx bu duruma “yabancılaşmış emek” tanımı yapmaktadır. Birey önce üretim yaparak kendini gerçekleştirirken ürettiği nesnenin elinden alınması ile ilk yabancılaşma aşamasını yaşar. Çünkü insan ürettiği nesneyi kontrol eden durumda iken son noktada kontrol edilen bir meta haline dönüşmüştür. Daha sonra bireyin kendi içinde ikilem yaşaması, yani kapitalist sistemin tüketim ve üretim dayatmalarına karşılık öz itibari ile bu durumu reddetmesi ikinci aşama yabancılaşma yaşatmaktadır. Bu aşamadan sonra birey diğer insanlara yabancılaşmaya başlar. Nihayetinde kendi türüne yabancılaşan birey toplum tarafından dışlanır ve sistem dışına itilir. Kafka'nın metamorfozdaki kahramanı Gregor Samsa'nın yaşadığı yabancılaşma bu dört aşamanın son safhasını derin bir şekilde anlatmaktadır. Kafka hikâyesinin kahramanını fiziksel bir dönüşüm ile anlatırken bu aşamaya getiren durumları satır aralarına tek tek yerleştirmiştir. Metamorfoz Türkçe 'ye “Dönüşüm” “Değişim” olarak geçmiştir. Bu çalışma, adı geçen eserinsosyo-ekonomik anlamda tahlil edilmesi üzerine kaleme alınmıştır. Hikâye içerisinde geçen birçok vakada gerek Kafka'nın yazdığı dönemin toplumsal durumunu, gerekse Gregor Samsa özelinde aile yapılarını görmek mümkündür. Dolayısı ile yabancılaşma kavramının iktisadi anlamda karşılığı ve bu anlamın birey hayatında hangi noktalara temas ettiği çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Franz Kafka, Metamorfoz, Dönüşüm, Yabancılaşma.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Öztürk, S. & Çipe, B. (2020). Kafka, metamorfoz ve emeğin yabancılaşması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (1), 105-121.

*Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0003-0650-0244, serdarozturk@nevsehir.edu.tr

**Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0001-7598-0291, cipebil@gmail.com

KAFKA, METAMORPHOSIS AND ALIENATION OF LABOR**Abstract**

Franz Kafka is one of the writers who best describes his sense of alienation. The author gave quite a wide space to this phenomenon in his stories and novels. The concept of alienation is a broad and controversial concept defined by many disciplines. Particularly in recent years, the concept of sociology has been studied by Karl Marx in the sociology of economics. In modern life, the individual becomes a living entity that is exhausted and has four stages of alienation. Marx defined this situation as "alienated labor" Marx. The individual experiences the first phase of alienation with the production of the object he produces while doing himself first. Because man has become a controlled commodity when he controls the object he produces. Then the individual's self-dilemma, that is, the capitalist system of consumption and production impositions to refuse this situation as a matter of self-esteem is the second stage alienation. After this stage, the individual begins to alienate to other people. In the end, the individual who is alienated from his own kind is excluded from society and pushed out of the system. The alienation of the story's hero, Gregor Samsa, deeply depicts the last phase of these four stages. Kafka tells the protagonist of the story with a physical transformation, and he places the situations that have brought this stage to the line. The name of the story is "Transformation" as "Change" to Turkish. This translation means of metamorphosis in English. This study was conducted to analyze socio-economic terms of the mentioned work. In many events in the story, it is possible to see the social situation of Kafka's period and the family structure of Gregor Samsa. Therefore, the economic response of the concept of alienation and the point in which this meaning comes into contact with the individual life constitute the focus of the study.

Keywords: Franz Kafka, Metamorphosis, Transformation, Alienation.

GİRİŞ

1883 yılında Prag'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda orta sınıf Yahudi bir ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelen roman ve hikâye yazarı Franz Kafka'nın, orijinal ismi "Die Verwandlung" olan ve Türkçeye "Dönüşüm, Değişim" olarak çevrilen eseri, ilk olarak 1915'de bir dergide yayınlanmıştır. Yazar günlüğüne bu kitapla ilgili "korkunç bir öykü" notunu düşmesi yaklaşık 70 sayfa olan eserin Alman edebiyatına göre "uzun öykü" skalasında olduğunun göstergesidir. "Dönüşüm", yazarın birçok dile çevrilen en önemli yapıtı sayılmaktadır. 20. Yüzyılın ve Alman edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Kafka yaşamı boyunca pek tanınmasa da, eserleri bugün tüm dünyada pek çok disiplin tarafından analiz edilen yazarlardan olmuştur.

Kafka'nın Dönüşümü bugüne kadar gerek psikolojik gerekse sosyolojik açıdan birçok çalışmaya konu olmuştur. Fakat bugüne dek hikâyenin ekonomik boyutu hakkında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Kafka'nın distopik ve fantastik öğelerle yazdığı hikâyenin iktisadi boyutu ne olabilir? Eser, derin bir hikâye özelliği göstermekte ve katman katman inildikçe farklı bir sonuca ulaşılmaktadır. Örneğin sosyolojik anlamda baba oğul ilişkisi devlet-birey ilişkisine benzetilebilir. Ayrıca Gregor'un bir pazarlamacı olarak çalışması,

ailesinin geçimini üstlenmesi, üzerindeki hem iş hem aile baskısı kapitalist toplumun bir parçası olan insanın düştüğü durumun basit bir örneği olarak görülebilir. Biz bu çalışmada hikâyenin sosyo-ekonomik boyutunu ele alarak bireyin düştüğü yabancılaşmayı birçok düşünürün fikirleri ile açıklamaya çalışacağız. Çalışma dört bölümden oluşacaktır. İkinci bölümde sosyo-ekonomik kavramlar üzerinden hikâye derinlemesine incelenecektir. Üçüncü bölümde yabancılaşma kavramının tarihsel süreci bu alanda tanımlama yapmış düşünürlerin görüşleri ile anlatılacaktır. Dördüncü bölüm olan sonuç kısmında ise yabancılaşma çerçevesinde hikâye analizinin özeti sunulacaktır.

METAMORFOZ, YABANCILAŞMA VE ÖZGÜRLÜK

Hikâye “Gregor Samsa, bir sabah huzursuz düşlerinden uyandığında, kendini yatağında korkunç bir haşereye dönüşmüş olarak buldu” cümlesi ile başlamaktadır. Bu başlangıç okuyucuda bir nevi fantastik bir şok hissi yaratmaktadır. Çünkü okuyucu genelde bu şekilde ani bir giriş beklememektedir. Bu giriş tipik “Kafkaesque” bir tarzdır. Merriam Webster “kafkaesk” kelimesini Franz Kafka’yla, yazdıklarıyla ilgili ya da onları hatırlatan, özellikle; kâbus ölçüsünde karmaşık, tuhaf ya da mantıksız durumlar için kullanılan “sıfat” olarak kullanmıştır (Kessel ve Kelly, 2011). Cümlenin devamında Gregor’un dönüşen vücut tasviri bize hamamböceği şeklini anımsatır. Böceğe dönüşme durumu yabancılaşmanın somutlaşmasına bir gönderme olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancılaşma birçok açıdan psikolojik bir sorun gibi ele alınmış olsa da felsefi, sosyolojik, ekonomik, siyasal ve tarihsel boyutları olan ve içeriği birçok düşünür tarafından doldurulan bir kavramdır (Tolan, 1980: 14-15). “Bana ne oldu?” “Biraz daha uyusaydım da bütün bu delilikleri unutsaydım ne olurdu” cümleleri değişimin henüz algılanmadığı veya çok sıradan karşılandığı bir izlenim yaratmaktadır. Normalde bu tür bir durumla karşılaşma sonrası insanın dehşete düşmesi gerekirken hikâyenin kahramanı Gregor sadece bu soruyu sormuştur: “bana ne oldu?” (Kafka, 2016: 33). Hikâyenin tonu ilk giriş cümlesinde belirlenmiştir. Elbette ki gerçek hayatta böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle bu hikâye alegorik bir hikâye olarak okunmalıdır. Kafka’nın 1906-1907 döneminden önce yazdığı “Ülkedeki Düğün Hazırlıkları” adlı hikâyesinde de aynı durum söz konusudur. Olayın kahramanı Eduard Raban evli olmak ama evlenmek istemeyen biridir. Eduard’da tıpkı Gregor gibi böceğe dönüşmüştür. Evlenmek istemediği ama evliliğe zorlandığı için bu şekilde bir dönüşümü bile istemiştir. Asıl olan benliği böcek olarak evde kalırken diğer yanı usulüne uygun bir şekilde evlendirilir. Aradaki fark Eduard Raban bu metamorfozdan memnundur. Nihayetinde bu bölünmeyi kendi istemiştir. Fakat Gregor Samsa bu dönüşümü kabul edemez etmek de istemez. İşte bu alegorik iki hikâye Kafka’nın “yabancılaşma” kavramının somutlaştırması olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında “yabancılaşma” kavramı Marx sosyolojisinde işçi sınıfının kapitalist düzen içerisindeki “bozulmasına” işaret etmektedir. Sanayileşme süreci var olan toplum

yapısını derinden etkilemiştir. Bu süreçle başlayan kentleşme ile sektörler yaygınlaşarak mesleklerin genişlediği ve çeşitlendiği bir toplumsal yapı oluşturmuştur. Böyle toplumlarda dayanışma tamamen ekonomik sektörler ve yeni işlerden kaynaklanan “işbölümü” kavramına dönüşmüştür (Zincirkıran, 2015: 9). Sanayileşmenin getirdiği kolaylıklar insan hayatını her ne kadar kolaylaştırmış olsa da işçi sınıfı olarak tanımlanan proletaryanın farklı bir kişiliğe bürünmesine sebep olmuştur.

Kafka, eserinde insan ilişkilerini, iş gerginliklerini ve çalışma şartları ile ilgili düşüncelerini Gregor’un ağzı ile söylemektedir. Gregor’un üzerindeki bu iş baskısı sanayileşme dönemi insanının durumunu anlatmaktadır. Marx, toplum sınıflarının oluşma sürecini üretim ilişkileri ile üretim araçlarının kullanımı esasına dayandırmaktadır. Marx’a (1844: 65) göre modern toplum iki sınıfa ayrılmıştır. Bu iki sınıf, işçi sınıfı yani proletarya ve burjuvazidir. Aslında bu sınıf ayrımları tarihin çeşitli safhalarında efendi- köle, derebeyi-serf şeklinde görülmektedir. Marx’ın burjuvazisi; üretim araçlarının sahibi iken işçi sınıfı burjuvaziler tarafından üretim için kullanılan, mülk üzerinde hiçbir hakkı bulunmayan, emeği sömürülen bir sınıftır.

Gregor’un korkunç bir haşereye dönüşmesi Kafka’nın yazın dünyasının istediği fedakârlık ya da farkındalık durumu değil bilakis bir tür canlı ölüm vakasıdır (Brod, 1949: 77). Kafka’nın “canavarca haşarat” için kullandığı tabir “*Ungeheueres Ungeziefer*” Almancada “ailede yeri olmayan”, “Tanrı’nın emrinde yeri olmayan, kurban edilmek için uygun olmayan, kirli hayvan” olarak ifade edilmektedir. Dolayısı ile Kafka’nın haşaratı kesin olarak bir böcek türü anlamına gelmemektedir. Gregor hikâyenin birçok yerinde zaman zaman bir böcek gibi davranırken insan özellikleri sergilediği durumlar da mevcuttur (Janouch, 1971: 26-28).

Kohzadi ve ark. (2012) hikâyedeki baba-oğul ilişkisini Freudien bir ilişkiye benzetmektedirler. Şöyle ki; suçluluk duygusu varoluşçulukta önemli bir kavramdır. Aynı şekilde bu duygu Batı edebiyatından önemli bir yer tutmaktadır. Gregor’un yaşadığı suçluluk düşüncesi İncil’deki Âdem ve Havva kıssasına benzemektedir. Âdem ile Havva’nın yasak meyveyi yemesi ile cennetten kovulmaları ve sonrasında tüm insanlığın bu sorumlusu olmadıkları “günahın” suçunu yaşama hadisesine benzetilmektedir. Gregor babasının gözünde kontrolünün ötesindeki metamorfozdan yani dönüşümünden dolayı suçludur. Freud’un bakış açısıyla bu durum Tanrı’yı baba olarak simgelemektir. Babanın Gregor’u bastonu ile odasına doğru kovmasına hatta ona vurması Âdem ile Havva’nın cennet kovuluş kıssasına benzetilebilir. Bir başka açıdan bakılacak olursa daha önce bahsedildiği üzere Kafka’nın babası ile ilişkileri Platon’un “Mağara Alegorisi” gibidir. Kafka babasını her zaman sınırlayıcı engelleyici bir faktör olarak görmüş fakat aynı zamanda ona saygı duymuş onun dogmalarını aşmamıştır. Hikâyedeki baba karakteri bir nevi devlete benzetilebilir. Devlet nasıl bir ülke sınırları içerisinde otorite ise baba da ev içerisinde bir otoritedir. Varlığı bu

otoritenin oluşması için yeterlidir. Herhangi bir şey yapmasına gerek duyulmamaktadır. Nitekim Gregor çalışırken baba evde bulunmaktadır. Kafka'nın bakış açısıyla Gregor birey olarak toplumu simgelerken baba karakteri kapitalist devlet yapısına işaret edebilir. Nitekim haşerata dönüşen Gregor karşısında babanın tutumu sert olmuştur. İşe yaramayan, üretemeyen birey dışlanmalıdır.

Bu, modern çağda pek çok insanın sahip olduğu -Gregor'un da yüzleştiği- bir krizdir. Bu kriz, bir yanda özgürlük, diğer yanda kişinin sorumluluğu ve suçluluk duygusu ile toplumun ve ailenin talepleri arasındaki çatışmadır. Bir kişi sorumluluğu olmadan özgür olamaz, kişi başkalarına karşı yükümlülüğünü yerine getiremez ve kendisi için geçerli olmaya devam edemez. Kafka, bu dönüşüm ile Gregor için imkânsız görünen kaçıyı sağlamaktadır. Gregor bir böcek olarak hem özgürlükten hem de suçluluktan kaçış hakkı elde etmiştir. Aile bireylerinin dönüşüm geçiren oğullarını bu denli çabuk silmesi, unutulması ve hatta yaratık gibi görmesi modern toplumun değişimler karşısındaki tutumuna benzetilebilir. Kafka, bu hikâyede Gregor'un başkalaşması ile insanın yaşamındaki kaygılarını, korkularını ve sinizmini etkili bir biçimde anlatır (Kohzadi vd, 2012).

Bu dönüşümün onun işiyle ilgili planlarını engelleyeceği aklına gelmemektedir. Çünkü bu değişim onun tamamen hayali dışındadır. Durumu “kötü bir rüya” olarak değerlendirir. İlk başta yaşadığı yalnızlaşma ve yabancılaşmayı fiziksel bir dönüşüm olarak algılayamamıştır. Çalışmak zorunda olması ile çalışmak istememesi arasındaki bu çatışmaya “huzursuz edici hayallerin” sebep olduğu düşüncesi ağır basmaktadır. Mesleğinin ahlaki yükümlülüğü, özgür olmak ve sorumluluktan kaçma isteğine baskın gelmektedir. Bugün modern toplum bireylerinin yaşadığı çatışma ile çok benzeşen bu durum kapitalizmin insanı özgürleştirirken hapsedtiği duruma çok benzemektedir. Bu durum hem kaçma hem de mecburiyet duygusudur. Kafka'nın yabancılaşma kavramına bakışındaki yeni olan şey, kanunların ve kuralların birey için kaçmak istediği ama vazgeçemediği bir unsur olmasıdır. İnsan, bu tanımlayamadığı düzenin kanun ve kurallarının kölesi haline gelmiş kendi özünü ya da iç dünyasını kaybetmiş ya da onu bastırıştır. Weber'in “demir kafes” sendromunda olduğu gibi birey, kanunlar ve kurallar karşısında kendini hapsedilmiş hissetmektedir. Bastırılmış ya da kaybedilmiş olan bu duygu iç hesaplaşmalar yoluyla sürekli gün yüzüne çıkmaktadır. Gregor'un iç çatışması da bu duruma örnek olabilir. Beş-altı yıl sonra ailesinin borçlarını ödedikten sonra istifa edecek olan Gregor'un daha ötesi için hiçbir planı olmadığı aşikârdır. Görüldüğü üzere Gregor ezik de olsa dönüşüm geçirmeden önce ailesinin geçimini sağlayan biricik bir kişi iken dönüşümden sonra acınacak hale gelen, dışlanan, hatta aşağılanan bir varlık haline gelmiştir. Marx, kapitalist modern toplumlarda kişinin yaşadığı hayatın en yakın aile ilişkilerini dahi çarpıklaştırdığını ve kabalaştırdığını öne sürmektedir. Marx'a göre kişinin yaşamındaki herhangi bir çarpıklık diğer alanları da etkilemektedir. Dolayısı ile sınıflar arasında ilişkilerde duyarsızlık ve düşmanlık toplumun bütününe yansımaktadır (Ollman, 2015: 231). Hikâyede Marx'ın kapitalist ilişki

olarak adlandırdığı soğuk, kayıtsız ve düşmanca ilişki aile bireylerinde apaçık görülmektedir.

YABANCILAŞMANIN TARİHSEL SÜRECİ

Yabancılaşma kavramı insanın kontrol altına alamadığı içgüdüleri, tutkuları ve alışkanlıkları sebebiyle önce kendi özüne yabancı duruma gelmesi ile başlayan ve daha sonra topluma yansıyan bir süreçtir. Bu kavram sosyoloji ve felsefe tarihinde çok farklı anlamlarda kullanılmış daha sonra diğer bilim dallarının ilgilendiği bir kavram olmuştur (Altıparmak & Durakoğlu, 2016). Dolayısı ile yabancılaşma ile ilgili gerek sosyoloji tarihinde gerekse felsefe tarihinde birçok düşünür çeşitli görüşler ileri sürmüştür.

Hegel ve Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı terim olarak ilk defa Alman filozof George Wilhelm Friedrich Hegel tarafından kullanılmıştır. Hegel'in eserlerinde "yabancılaşma" kelimesine karşılık olarak kullanılan iki kelime ile karşılaşmaktayız: *Entfremdung* (yabancılaşma) ve *Entäußerung* (dışsallaşma)'dır. Aslında her iki kavram da İngilizcedeki "alienation" (yabancılaşma) terimine karşılık gelmektedir. Hegel'e göre yabancılaşma bir tür dağılımdır. Basit bir yapının dağılıp yeni karmaşık bir yapı oluşturma süreci Tin'in yabancılaşması olarak tanımlanır (Inwood, 1992: 35-36). Hegel "Tin'in Görüngübilimi (1807: 41-42) adlı eserinde yer verdiği yabancılaşma kavramına diğer düşünürlerden daha olumlu yaklaşmıştır. Hegel bu eserde yabancılaşmayı ontolojik bir olgu olarak değerlendirirken "Saltık" vasıtası ile kavranmamış olan insan yaşamının doğaya karşı yabancılaşacağını vurgular. Bu kaniya dinden ve tanrıbilimden yola çıkarak ulaşır. Hegel'e göre yabancılaşma, bir nevi "tin'in" dağılarak kendini yeniden yaratma ve keşfetme sürecidir (Marx, 1844). Hegel yabancılaşma ile ilgili diğer yaklaşımları da içine alarak daha olumlu bir anlam ortaya çıkarır ve toplumsallığa geçiş süreci düşünülecek olursa bireylerin kendilerine ait gücü devrederek "devleti" oluşturmaları bir nevi yabancılaşmadır (Kiraz, 2011).

Tin'in Görüngübiliminde; "Tin'in öz yabancılaşması" Hıristiyan kültürünün antik yunan kültüründen ortaya çıkması olarak görülürken, modernliğin bu yabancılaşmayı aşmak için tek yol olduğu belirtilmektedir. Hegel'e göre "öz bilinç" insanın kendi kendinin bilincinde olma durumudur ki öz bilinç "tanınan bir şey" olarak var olabilir. Tanınan şey var olduğuna şahit olunan, onaylanan, kanıtlanan ve kabul edilendir. Bu anlamda "ben" dışındaki başka bir bilinç tarafından var olduğu onaylanmayan, kabul edilmeyen bir "ben", var olmayı tam anlamı ile gerçekleştirmez. "Ben", var olmayı başka öz bilinçler tarafından kabul edilmek olarak görür. Bu durum devletlerin var olmasının ancak başka devletler tarafından tanınmasına benzemektedir. Ya da insanın kendisine ancak başka biriyimş gibi, yabancıymış gibi bakması ile tanınmasına ve tanımlanmasına benzetilebilir. Hegel tanımayı ve tanınmayı "Köle'nin Efendi Diyalektiğinde bu

şekilde ele almaktadır. Efendi köleyi öldürmez çünkü efendinin varlığı kölenin var olmasına bağlıdır. Köle yoksa efendinin varlığı tanınmaz ve tanımlanamaz. Her iki unsur da iki zıt bilinç olarak vardır; efendi bağımsız öz bilinci (özü kendi olmak) temsil ederken, köle bağımlı öz bilinci (özü başkası için var olmak) temsil eder (Kiraz, 2011).

Hegel, yalnızca insan hayatına ilişkin kavramların (devlet, iktisat, siyaset gibi) değil “Doğa’nda” öz bilincin yabancılaşması ile olduğunu öne sürmektedir. Doğa ve tarih öz bilincin dışsallaşmasıdır. Doğadaki dışsallık sonsuzdur. Doğanın herhangi bir tarihi yoktur. O tamamen bir devinim içerisinde varlığını sürdürür. Yabancılaşma ise kendini en çok tarihte göstermektedir. Tarih boyunca ortaya çıkan sorunları mutsuzlukları ve savaşları Hegel olumsuzluk olarak görmez. Çünkü tüm yaşanılanlar insanın var olma çabasının bir parçasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi yabancılaşma; dağılma ve yeni bir birleşim oluşturma olarak görülürse bu tip değişimler yeni oluşumlar için kaçınılmazdır. Hegel; “*Tarih Felsefesinde*” –Dünya tarihi bir mutluluk sahnesi değildir. Ondaki mutluluk sahneleri boş sayfalar. Çünkü bunlar karşıtlığın askıya alındığı uyum dönemleridir- (Hegel, 2006: 27) derken değişimlerin büyük karşıtlıklardan meydana geldiğini anlatmaktadır.

Gregor Samsa’nın dönüşümü Hegel’in bakış açısıyla irdelendiğinde olumlu ve hatta kaçınılmaz bir değişim olarak nitelendirilebilir. Nihayetinde değişim sonrasında Gregor zihinsel olarak özgürleşmiş ve sorumluluklarından kurtulmuştur. Bu durum tıpkı bireyin gücünü devlete bırakarak daha özgür ve sorumsuz bir hayat sürmesine benzemektedir. Değişimin, tarihin bölünmez bir parçası olduğu kabul edilirse Gregor, bireyin yaşadıkları sonucu kaçınılmaz bir şekilde dönüşümünün somut bir örneğidir.

Feuerbach ve Yabancılaşma

Alman filozof ve ahlakçı Ludwig Andreas Feuerbach yabancılaşma kuramına bakış açısı geliştiren bir diğer düşünürdür. Feuerbach, insanın, onu insan yapan niteliklerden koparılmasını “yabancılaşma” ile anlatır. Hegel’den etkilenen Feuerbach, daha sonra Hegelci diyalektik karşısında ciddi eleştirilerde bulunmuş ve bu alanda gerçek buluşlar yapmıştır. Feuerbach yabancılaşmaya, insanın, başka bir varoluş biçimi olarak bakmaktadır. Hegel’in yabancılaşmaya bakış açısını, “din eleştirisi” olarak kullanmaktadır. “*Tanrı, insanın içsel doğasının sadece dışa dönük bir yansımasıdır*” derken insanın kendi içerisinde bir Tanrı oluşturduğunu ileri sürmektedir. Feuerbach yabancılaşmayı açıklarken merkeze insanı yerleştirirken, bu kavramı antropolojik anlamda irdelemektedir. Bu noktada Marx üzerinde oluşan Hegel etkisi Feuerbach sayesinde gerçekleşmiştir (West, 2013). Marx “*El Yazmaları*” 214-215. sayfalarında Feuerbach’ın büyük eylemini üç maddede özetler:

- Felsefe, fikirler biçimi altında ve düşünceler tarafından açıklanmış dinden başka bir şey değildir. İnsanın yabancılaşması bir başka varoluştan başka bir şey değildir.
- “İnsandan insana” olgusunu toplumsal ilişki kuramının temel ilkesi durumuna getirerek gerçek materyalizmi ve gerçek bilimi kurmuştur.
- Ve bu işi mutlak doğru olduğunu ileri süren eleştirinin eleştirisine karşı kendi doğrusunu temellendiren ve kendine dayanan doğruyu çıkartarak yapmaktadır.

Feuerbach, Hegel’i eleştirerek yine onun felsefesine ulaşmaktadır. İnsanın yabancılaşmasına dinden ve Tanrıbiliminden yola çıkar. Daha sonra sonsuzu kaldırır ve yerine gerçeği, duyuluru, somutu, sonluyu ve tikeli koyar. Son olarak sırası gelince olumluyu kaldırır ve sonsuzu, soyutlamayı yeniden inşa eder (din ve tanrıbilimin yeniden kurulması). O eleştiriye eleştirerek karşıtlık durumu ile yeni bir diyalektik oluşturmuştur. Feuerbach’a göre “insan kendine yabancılaşmış bir Tanrı değil, Tanrı kendine yabancılaşmış bir insandır.”

Din insanı hayvandan ayıran en önemli unsurdur. “*Hıristiyanlığın Özünde*” bu durumu şöyle açıklar: “*Dinin çıkış noktası insanla hayvan arasındaki o büyük farktır. Hayvanların dini olamaz.*” Din insanın kendi kendini aşmasının bir yoludur ve insan aklının bir düşüdüdür (Feuerbach, 2004: 21). Tanrı, insanın kendi içinde nesneleşen bir varlıktır. Bu anlamda insanın yabancılaşması, Tanrı’ya ulaşma yolunda ortaya çıkmaktadır. İnsan kendi içinde nesneleştiği Tanrı’ya ulaşmak için, özüne yabancılaşır. Feuerbach “*Tanrı’nın zenginleşmesi için insanın yoksullaşması gerekir, yani Tanrı her şey, insan ise bir hiç olmalıdır.*” derken insan, özündeki olumlu özellikleri Tanrı’ya atfederken, kötücül yanları ile kendini yoksullaştırır (Aydoğan, 2015). Buradaki Tanrı-insan ilişkisi Hegel’in Efendi-köle ilişkisine benzetilebilir. Efendinin efendi olması, kölenin varlığına ve onun köle olarak kalmasına bağlıdır. Dolayısı ile insan, Tanrı karşısında kendine yabancılaşmalı ve onu yüceltmelidir.

Feuerbach’ın ileri sürdüğü Tanrı-insan bağlamı yine Marx’ta iktisadi anlamda yorumlanmış ve burjuva-proletarya olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Gregor Samsa’nın “Değişimini” daha çok Marx’ın bakış açısıyla değerlendirmenin daha isabetli olacaktır düşüncesindeyiz.

Marx ve Yabancılaşma

Marx; yabancılaşma kavramını açıklarken “kapitalist üretimin insanın fiziksel ve zihinsel durumu ile parçası olduğu toplumsal yapı üzerindeki yıkıcı etkisinden bahseder. Bu kuramda eylemde bulunan insan merkezde yer alır. Marx’ın yabancılaşmaya bakış açısı; insanları, insanların yaşam koşullarını ve bu koşullar altında sürdürdükleri yaşamları anlamaya yöneliktir. Ayrıca insanın kendi etkinliği, ürünü, diğer canlı ve cansız âlem ile ilişkisine de bu başlık altında yer verilir (Ollman, 2015: 213). Marx, yabancılaşma olgusunu, insanın bütün varlığını

kapsayan dört olgu ile açıklamaktadır: İnsanın üretim etkinliği ile ürettiği ürün ile diğer insanlar ile ve türüyle olan ilişkisi bağlamında anlatılır.

Marx, yabancılaşma için uygun bir yer belirlemeye insan doğasından başlar. İnsan özü itibari ile akıllı bir varlıktır. İnsanın hayatını idame ettirmek için kendi üretimini kendi yapması, onu hayvandan ayıran bir özelliktir. Marx'a göre insanın üretim yapması, üretim ve üretim sürecini oluşturmaktadır. Hali hazırda yabancılaşma kavramı da bu üretim sürecinde ortaya çıkan bir unsurdur. Yabancılaşmış emek Marx'ın yabancılaşma teorisinin hareket noktasıdır. İşçinin kendi ürettiği ürüne yabancılaşması yabancılaşmış emeğin ilk görünümüdür. Bu yabancılaşma Marx tarafından insan doğa ilişkisi ekseninde tabir edilir. Doğa insana hem çalışmak hem de yaşamak için gerekli olan tüm imkânları vermektedir. Fakat bu içsel ilişkideki çıkmaz işçinin kendi emeğine yabancılaşmasıdır. İşçi doğanın sunduğu bu imkânlarla sahip oldukça kendi yarattığı nesnenin kölesi haline gelmektedir. Kontrolör olan insan daha sonra kontrol edilen bir mekanizmaya dönüşmektedir. Nesneye yabancılaşma sonrasında üretilen ürün ile işçi arasında ters bir orantı oluşur. Artık işçi ne kadar çok üretirse o kadar çok yoksullaşır. Bu durumu Marx şöyle dile getirmektedir: “ İşçi sınıfı ne kadar çok üretse, üretim kapasitesini artırsa ya da kendini üretim süreci için geliştirse o kadar çok yoksullaşır. Yani ne kadar çok meta üretirse kendisi de bir meta haline gelir ve ucuzlar” (Marx, 2017: 23-26-27). Dolayısı ile emeğin üretmiş olduğu meta, emeğin kendisine yabancılaşmıştır. Ollman'nın (2015: 230) ifadesiyle “ insan yapımı olan “şey” yani “meta” insan üzerinde insanlık dışı yaptırımlar uygulamaktadır.” Marx, çalışmanın, insanın içsel varlığına uygun olmadığını savunurken referans noktası “türsel insandır”. Kapitalizmde çalışmak, insan bedenini çürüten onu mutsuz ve rahatsız eden akli melekelerini iflas ettiren bir unsurdur. Bu düşünce işçi sınıfının fiili görünümünü temsil eder. Bu noktada Marx yabancılaşmış emeği türsel insan ve proletaryanın fiili görünümünün kesiştiği nokta olarak anlamlandırır. İşçinin fiili görünümündeki değişimler (boy kısalması, kamburlaşma, kasların fazla ya da az gelişmesi, cildin solgunlaşması, ciğerlerin büyümesi gibi) emeğin yabancılaşmasını anlatmak için kullanılan unsurlardır. Marx'ın ifadesi ile “ işçi “kendi bedeninin kısıntısından müteşekkildir” “makinenin yaşayan bir uzantısıdır” (Marx, 2015: 360) ve görüntüsü onun bir parçası olduğunun kanıtıdır. Marx emeğin yabancılaşmasının iki yönüyle (ki bu iki yön birbirine bağlı olarak oluşur) daha çok ilgilenmektedir: İlki, emeğin işçinin mülkü olmaması durumu, ikinci durumu yani insanın hayvani ve insani işlevlerinin ters çevrilmesini doğurur. Emek işçiye ait değildir ve dışsal bir nitelik taşır. Aynı zamanda işçi de kendisine ait değildir. İşçinin kendi etkinliği, ondan özgürlük hissi yaratmıyorsa ortada zorla çalışma durumu vardır. Çünkü çalışma ortamını, yoğunluğunu, sürecini, ürün çeşidi ve sayısını belirleyen kişi işçi değil kapitalisttir. Çalışmasında özgür olamayan işçi ikinci duruma geçer yani insani özellikleri hayvani özellikler ile yer değiştirir. Marx bu durumu *El Yazmalarında* şu şekilde açıklar:

“Üretici etkinliği sonucunda insan; hiçbir etkinliğinde değil sadece hayvansal işlevlerinde özgürce etkin olduğunu hisseder; yemede, içmede, üremede, ya da en fazla evinde ve kılık kıyafetinde insani işlevlerini yerine getirirken kendisini hiç bir şey gibi değil ama bir hayvan gibi hisseder. Hayvansal olan insaniye dönüşür ve insani olan hayvaniye dönüşür. Elbette yeme içme ve üreme gibi etkinlikler özgün insan işlevidir ama hepsini tek ve nihai amaçlara çeviren bir soyutlama yapılırsa bunlar diğer bütün insani etkinliklerin alanından ayrılan hayvansal işlevlerdir” (Marx, 1844: 73).

19. yüzyıldaki kapitalist toplum yapısında “sahip olma, biriktirme ve tüketimden kaçınma” gibi unsurları ekonomik amaçlar uğruna kişilerin tutku ile gerçekleştirecekleri eylemler olarak sunulmaktadır. 20. yüzyıl ise bireyleri aşırı tüketime sevk ederek birikimden kaçma ve sahip olma ile birlikte tüketimin tanrılaştırıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki toplum yapısında Marx’a göre insan özü itibariyle kendisiyle çelişir ve kendine yabancılaşma başlar. Başka bir ifade ile sosyo-ekonomik üretim biçimlerinin nesnel şartlar oluşturduğu bir süreçte yer alan bütün bireyler, otomatik olarak yabancılaşır ve bu şartların oluşturduğu insan ile gerçek insan artık aynı kişi değildir. Yabancılaşma kapitalist toplum bireylerinin bir nevi yazgısıdır. Kendi ürettiği üründen tatmin olamayan birey çalışırken mutsuz ve gönülsüzdür. Onu çalışmaya zorlayan sistem kapitalizm ve süreçleridir. İşçiyi mutsuz kılan bir diğer unsur ise ürettiği ürünün başkasına ait olmasıdır. Dolayısı ile kendine yabancılaşmanın yanında çalıştığı işe de yabancılaşma yaşar.

Marx’ın yabancılaşmayı anlamaya yönelik sınıflandırmasından ikincisi insanın ürünüyle olan ilişkisidir. İnsan kendi etkinliğine yabancılaştıktan sonra ürettiği ürünüyle olan ilişkisine de yabancılaşır. Dolayısıyla etkinlik ve ürün arasında doğrudan ve net bir bağ bulunmaktadır. Marx’a göre “ürün, üretim ve etkinliğin bir özetidir.” Etkinliğin yabancılaşması ürünü de yabancılaştırmaktadır. Ürünün yabancılaşması üç ilişki ile gösterilebilir: İlk ilişki maddeleşmiş emeği ifade eder. Yani emeğin nesnelleşmesi üzerine kurulur. Bu ilişkiyi Marx (1844: 70) şu cümlesiyle özetlemektedir: “İnsan yaşamını nesneye aktarır”. İnsanın doğa ile çok yakın içsel bir ilişkisi bulunmaktadır. Öyle ki doğada bulunan her şey insanda mevcuttur. İnsan doğa ile etkileşime geçerken üretici etkinliğini kullanır ve bu gücü nesnelleştirir. İnsanın üretici etkinliğinin nesnelleşmesi bütün toplumlarda görülen bir durumdur. Kapitalizmdeki nesnelleşmenin en ayırt edici özelliği; “ürünün insanın dışında yabancı bir şeymiş gibi var olması ve insanın karşısına başka bir güç olarak çıkmasıdır” (Ollman, 2015: 230). İnsan ne kadar çok üretirse tüketimden o kadar çok uzaklaşmaktadır. Ürettiği ürünü elde etme hakkına sahip olamamaktadır. Çünkü ürettiği şey başkasının malıdır. Nesnelleşme ile ilgili *El Yazmaları*’nda (1844: 69) şu ifadeye yer verilir: “Nesnelleşme, nesnenin kaybolması ile birlikte insanın yalnızca yaşaması için değil, çalışması için de gereksinim duyduğu nesnelere elinden zorla alınmasıdır.” İnsan ürünü için kendisinden ne kadar feragat ettiyse yaratmış olduğu nesne o kadar güçlenir. Nesnenin güçlenmesi insanı içsel anlamda yoksullaştırır ve kişi kendisi olmaktan

uzaklaşır. İnsan doğa ile ilişkisi sonucu geliştirdiği nesneye kendini aktarır ve yaşadığı hayat kendisinin yaşamı olmaktan çıkar. Emeğinin ürünü ona ait değildir ve ürün ne kadar büyürse insan o kadar küçülmektedir. İnsan ürettiği ürünü kaybederken, o ürünün esiri olmaya başlar. Ürün artık başlı başına bir “güç” olmuştur ve insan ne kadar fazla nesne üretirse o kadar az nesneye sahip olmaktadır. İnsan ile ürünün rolleri değişmiş ve artık ürün insanı kontrol etmeye başlamıştır. Marx üretimdeki bu değişimi açıklarken “artık üretim araçlarını işe koşan işçi değil, işçiyi işe koşan üretim araçlarıdır” demektedir.

Marx’ın emeğin yabancılaşmasını anlamlandırırken kullandığı üçüncü ilişki insanın diğer insanlarla olan bağıdır. İnsan etkinliğine yabancılaştıktan sonra ürettiği ürüne de net olarak yabancılaşmaktadır. İnsan, yarattığı ürüne sahipliğini kaybedip onun esiri haline geldikten sonra, o ürüne sahip olabilecek potansiyeli olan insanlara da yabancılaşır. Marx bu durumu *El Yazmaları*’nda (1844: 79-80) açıklarken şöyle demektedir: “*Yabancılaşmış emeği aracılığı ile insan sadece nesneyle ve üretim eylemiyle ilişkisini kendine düşman ve yabancı bir güç olarak kurmakla kalmaz; aynı zamanda diğer insanların kendi üretimi ve ürünü karşısındaki konumlarıyla ilişkisini ve de diğer insanlara karşı kendi konumuyla olan ilişkisini de oluşturur.*” İnsanın diğer insanlara yabancılaşmasının kökeninde ürettiği ürüne sahip olamama durumu yatmaktadır.

Marx’ın yabancılaşmış emek sürecinin dördüncü aşaması insanın türüne yabancılaşmasıdır. İnsan emeğinin yabancılaşması kaçınılmaz olarak onu türüne karşı da yabancı kılmaktadır. Aslında bu ilişki diğer ilişkilerden nitelik olarak farklı bir yerde durmaktadır. Diğer ilişkiler (emek, ürün ve diğer insanlar ile olan ilişki) somut iken, insanın türüne yabancılaşması soyut bir nitelik taşımaktadır. Marx türsel yabancılaşmayı anlatırken insan ve hayvan arasında kıyaslamalar yapar. Şöyle ki; Kapitalist işveren, işçinin emeği sonucu ürettiği ürüne sahip olurken onun doğa ile olan bağlantısını (inorganik bedeni) koparmış olur. Nesnelere olan sahipliği sınırlandırılan insan, nesneden, nesnenin sahibinin izin verdiği ölçüde faydalanabilmektedir. Nesnelere insanın işçinin kontrolünden çıkması ile türsel insan türsel gerçekliğinden yoksun kalmış olur. Marx türsel yabancılaşmayı insan etkinliği ile açıklarken “üretken yaşam, türün yaşamıdır” şeklinde yorumlamaktadır. İnsanın bu şekilde her şeyden uzaklaşması bedensel dünyasında değil düşünce dünyasında da meydana gelmektedir. Emeğin yabancılaşmasında insan, yaşam etkinliğini ve içsel varlığını varoluşunun basit bir aracı haline getirmektedir. Kapitalizmin doğasında insan bilincinin tamamını hayatta kalmak için kullanır. İnsanı hayvandan ayıran özelliğin” üretim yapmasıdır” şeklinde yorum yapan Marx üretimi elinden alınan, onun esiri olan ve diğer insanlara yabancılaşan insan, kendi türüne yabancılaşarak hayatta kalma güdüsünü hayvani içgüdüleri ile yapmaktadır. Marx: “*İnsanı diğer canlılardan ayıran özellikleri kaybaldıktan sonra geriye kalan “et yığını” ne insan ne hayvan ne de basit bir maddedir.*” derken insanın her şey karşısında soyutlanmış bir “şey” olduğunu ifade etmektedir (Marx, 1844: 76). Yabancılaşma, birbirinden farklı insan ve toplum

teorilerini bir araya getirmek için Marx'ın son derece dikkatli kullandığı bir kavramdır. Yabancılaşma kuramı Marksizm'in özetidir denilebilir (Ollman, 2015: 213).

Emile Durkheim ve Yabancılaşma

Modern çağ sosyologlarından Emile Durkheim yabancılaşmayı yunanca bir kavram olan “anomi” ile niteler ve onu post endüstriyel toplumun bir yan ürünü olarak kabul eder. Ona göre “anomi” dağılmış ve-veya değişiklik yaşamış toplumlarda görülmektedir. Bu toplumlar din, aile gibi sosyal kavramlardan uzaklaşarak yeni bir kültürel ve siyasi oluşumlar geliştirmektedir. Durkheim; modern toplumda iş bölümünün bazı anormal biçimlerini eleştirmek için “patoloji” kavramını kullanmıştır. Ve bu anormal formları üç kategoride açıklamıştır:

- 1- Emeğin (iş gücünün) anomik bölünmesi
- 2- Zorunlu iş bölümü
- 3- Zayıf koordineli iş bölümü

Durkheim “Anomi’yi” “*Toplumsal İş Bölümü*” ve “*İntihar*” adlı eserlerinde “insanın, yeterli ahlaki kısıtlamalarından yoksun olduğu sosyal koşullara” işaret etmek için kullanmıştır. (Bar-Haim, 1997; Hilbert, 1986). Durheim’a göre toplumda yaşanan problemlerin çoğu ahlaki zayıflamadır. Ortak ahlakın zayıflaması O’nun literatüründe “Anomi” olarak açıklanmaktadır. Fakat bu anomiyi tedavi edilebilmektedir (Durkheim, 2013: 292-296). Durkheim toplumdaki yapısal iş bölümünü genel-ortak ahlakın zayıflayan tarafını yeniden onaracak bir iç bütünlük kaynağı olarak görmektedir. Bireyler toplumsal sistem dışında kalarak kendini izole edebilir. Birlikte yaşadıkları ve çalıştıkları insanlarla olan bağ duygusunu kaybedebilir. Fakat bu durum kişinin kendisinden kaynaklı bir yabancılaşmadır. Durkheim’e göre toplumsal iş bölümü kişileri izole olmaya yalnızlaşmaya itmemektedir. Durkheim’in “Anomi” kavramını genişlettiği “*İntihar*” kitabında 4 intihar çeşidinden biri olan “Anomik (kualsız) intihar” kolektif ahlakın zayıflaması ya da çökmesi ile bireyi düzenleyecek, onu hizaya getirecek herhangi bir dış düzenlemenin olmaması sonucu yaşanan intihardır (Ritzer, 2010: 76).

Max Weber ve Yabancılaşma

Max Weber’in “yabancılaşma” kavramına bakışı, modern toplumların bürokratik eğilimleri ile ilintilidir. Yabancılaşma ekonomik öğelerin yanı sıra sosyal ve siyasal güçlerin etkin olduğu bir sürecin sonucudur. Weber’e göre modernleşme, rasyonelleşme sürecidir ve bu süreç bürokrasiyi, amacına ulaşmak için bir araç olarak kullanır. Weber’e göre, sosyal etkileşimi ve kurumları yöneten rasyonelleşme süreci, “kişinin yaşadığı koşullar” hakkında çözümsel bir bilgi üretmez. Rasyonelleştirme sürecinin temel özelliklerinden biri, rasyonel olmayan bileşenlerin olmamasıdır. Weber rasyonelleşmeyi, “akıl dışı bir deneyimin ölümü” olarak görür. Sanayi devriminden sonra teknoloji ve bilim, dini söylevlerin,

değerlerin ve geleneklerin niteliğini değiştirmiştir. Görsel ve duyuşal sanatlar matematiksel ilkelere göre kodlanmakta, din tarafından yayılan inançlar ise araçşal ve bilimsel bir dünya görüşü ile marjinalleşmektedir (Edles & Appelrouth, 2005: 153). Weber'e göre bürokrasi, insanı ve ilişkileri mekanikleştiren, bireysel değerleri göz ardı eden bir sistemdir (Yalçın & Dönmez, 2017). Weber'in çalışmalarındaki diğer ana konu "demir kafes'tir". Weber modern toplulaşma karşısında ikili bir yaklaşım sergiler. Bir yandan rasyonel toplum olmanın ve ilerlemenin yolunun bürokrasiden geçtiğini savunurken, diğer yandan rasyonel örgütlenmenin bireyi makineleştirdiğini, onu demir bir kafese hapsettiğini ileri sürer. Bürokrasilerin kendini gerçekleştirme, yaratıcılık ve özgürlük gibi insani özellikler üzerinde tahrip edici hatta yıkıcı bir etkisi vardır. Weber'e göre insan, kendi yarattığı rasyonel örgütlenme ve bürokrasi gücünün kurbanı olacaktır (Weber, 2004: 289). Weber, Marx'tan farklı olarak yabancılaşmayı sadece işçi emeği üzerinde değil daha geniş çerçevede ele almıştır. Her insan rasyonelleşme sürecinde kendine ve topluma yabancılaşabilmektedir.

18. Yüzyıl öncesi sosyologlarına nazaran Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber yabancılaşmanın post-endüstriyel toplumun bir yan ürünü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yaygın olarak "anomi", "kültür trajedisi" ve "demir kafes" olarak nitelermelerde bulunmuşlardır (Jay, 2016: 170). Yabancılaşma kavramı, Yahudi-Hıristiyan teolojisinde, özellikle Hegel'de Alman İdealizmde, Marx'ın diyalektik materyalizminde ve son zamanlarda Frankfurt Okulu eleştirel teorilerinde kullanıldığı gibi uzun ve karmaşık bir tarihe sahiptir. Farklı disiplinlere adapte edildiği ve uyarıldığı gibi, yabancılaşma, "yeteneklerin tam olarak gerçekleştirilmesinden gönüllü ve istemsiz bir geri çekilme anlayışını aktarmaya hizmet eder". Dolayısıyla, yabancılaşma için çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Yapısalcı teorilerde, yabancılaşma, bireylerin kendi durumlarının farkında olsun ya da olmasın, toplumsal düzenin kaçınılmaz bir sonucu olarak anlatılır. Bu varsayımla, araştırmacılar verileri mümkün olan en geniş ekonomik, politik ve kültürel çerçevede toplamaktadır. Psikolojik kanıtlara odaklanan analizlerde ise, insan duygularının yabancılaşma düzeyinin göstergesi olduğu varsayılır. Her ne kadar 'yabancılaşma' farklı uygulamalara uyum sağladığından dolayı sık sık eleştirilse de birçok zengin anlamının mirası devam etmektedir. Yabancılaşmanın kuramsal keşifleri çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel durumları açıklama gücünü korumaktadır. Modern dünyanın çıkmazlarına toplumsal uyumsuzluklara güçlü yorumlar getirdiği aşikârdır. (Fishman & Langman, 2015: 539-543).

Gregor Samsa'nın yaşadığı "yabancılaşma" ve "dönüşüm", Marx'ın "emeğin yabancılaşması" ile örtüşmektedir. İşçi olan Gregor, ürettiği etkinliğe, ürüne ve diğer insanlara karşı yabancılaşma süreçlerini yaşamıştır. Gerçekte de içine kapalı biri olan Gregor'un, kendisinden memnun olmayan patronlar, onu sadece para getiren bir mekanizma olarak gören aile bireyleri ve kendi iç dünyasındaki çatışmalar sonucu geçirdiği metamorfoz, aslında fiziksel olmanın

ötesinde psikolojik olarak yaşanan bir sürecin sonucudur. Gregor'un yaşadığı durum Marx'ın safhalarının ütopyik bir gerçekliğidir.

Gregor Samsa hikâyesinin başında görüldüğü üzere bu dönüşümü kabul etmek istemese de daha sonra “bir böcek olduğu” için ailesinin kendisine tahammül ettiğini, artık aile için bir yük olduğunun idrakine varacaktır. Elbette ki bu düşünce ailenin Gregor'a olan tavrının da bir sonucudur. İçinde insan dışında bir böcek olan Gregor, ne insan ne hayvan ne de başka bir maddedir. Marx'ın deyimi ile o sadece bir “et yığındır”.

Gregor dönüşümün farkında olduğu andan itibaren kendini bir fazlalık olarak görmüş ve bedenini kurtulması gereken bir yük olarak düşünmüştür. Uzun zaman yemek yememesi, bile isteye bir intihar olarak görülebilir. Yabancılaşan bireyin kendini her şeyden dışlaması, yalnızlaşması intihar eylemine yönelmesinin sebepleri olarak görülebilir. Hikâyesinin sonunda aile bir yükten kurtulmuşçasına rahatlamış ve gelecekle ilgili planlar yapmaya başlamıştır. Bu durum kapitalist düzende saf dışı kalanların yerine yenilerinin bulunması ve üretimin devam etmesi için sisteme yeni insanlar enjekte edilmesine benzemektedir.

SONUÇ

Yabancılaşma kavramının tarihsel sürecinde görüldüğü üzere birçok filozof, ilahiyatçı, sosyolog ve psikolog bu kavrama çok çeşitli tanımlar getirmişlerdir. Fakat yabancılaşmayı ete kemiğe bürüten, onu soyut bir kavram olmaktan çıkararak Karl Marx olmuştur. Yabancılaşmayı hem sosyal bir olgu hem de bireysel bir durum olarak birleştirmiş ve ortaya “emeğin yabancılaşması” şeklinde yeni bir tanım çıkarmıştır.

1844'te yazılan *Elyazmaları* adlı eserinde, Marx, emeğin yabancılaşmasında dört yönlü bir eleştiri geliştirmiştir. Marx'ın yabancılaşma taksonomisinde, öncelikle kapitalistin kârı için işçinin piyasada bir meta olarak satılan emeğinin ürünü üzerindeki kontrolünü kaybetmesi ortaya çıkmaktadır. İkincisi, kendi yarattığı yaratıcı süreçten kendine yabancılaşmasıdır; radikal işbölümü ve montaj hattının insanlık dışı verimliliğinden önce, iş, sadece hayatta kalma aracı olarak görülmemiştir. Üretmek, kapitalizm öncesi zanaatkarların içsel ödül bulduğu bir şeydi. Kapitalizm sonrasında birey, yarattığı ürün üzerinde kontrolü kaybederek ürüne yabancılaşmıştır. Üçüncü safhada Marx'ın insanın “var oluşu” dediği toplumun kolektif dayanışmasını bozmayı ve rekabetçi bireyciliğin yükselişi ile kaybedilen şeyleri içermektedir. Bireyin türüne yabancılaşması ve kendini dışlaması dördüncü safhada gerçekleşmektedir.

Bu çalışmada edebiyat dünyasında önemli bir yeri olan bir hikâye ile “yabancılaşma” ve “emeğin yabancılaşması” somut örnekler ile anlatılmıştır. Franz Kafka’nın belki de en önemli eseri sayılan “Dönüşüm” alegorik yapısı ile çeşitli imgelerle okuyucuya “yabancılaşan birey” ve onun yaşadıklarını göstermektedir. Bireyin zorunluluklar neticesinde köleleşmesi ama bu köleleşmeyi içselleştirememesi sonucu düştüğü durumun fantastik bir anlatımıdır. Kapitalist sistem içerisinde eriyen birey sistem dışı kaldığında önemsizleşmektedir. Bu önemsizleşme Gregor Samsa’ya kendi ölümünü arzulama noktasına getirmektedir. Gregor’un iç dünyasındaki gerçek benlik ile fiziksel görünümündeki çatışma bir şekilde birinin baskın çıkması ile sonuçlanacaktır. Dolayısıyla Gregor ölmekle hem özgür kalır hem de ailenin kurtuluşuna vesile olur. Bu ölüm bizi kısıtlama ve özgürlük, yokluk ve varoluş farkındalığı gibi çelişkili çözümlerin bir şekilde uygulandığı belirli bir dünyanın eş zamanlı olarak inşası ve yok edilmesiyle ulaşılan kafkaesk bir noktaya itmiştir. Gregor Samsa özgür kalmak için ölümü seçmiştir. Kendi türüne yabancılaşma safhasında başka bir varlığa dönüşen insanın, ruhsal olarak insan olması ile fiziksel olarak hayvan oluşunun çatışması sonucunda yaşanan süreç boyunca emeğine yabancılaşan insanın acınası haline tanık olunur. Yabancılaşan insan, dışındaki kabuğu kırıp insan olduğunu anlatmak istese de bunu başaramaz. Çünkü yabancılaşan insanın sesi kapitalist sistemin sesinden daha cılız ve anlaşılmazdır.

KAYNAKÇA

Altıparmak, İ. D., & Durakoğlu, A. (2016). Franz Kafka'nın "Dönüşüm" adlı eserinin sosyolojik açıdan tahlili. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 171-184.

Appelrouth, S., & Edles, L. D. (2005). *Sociological theory in the classical era*. California: Pine Press.

Aydoğan, E. (2015). Marx ve öncüllerinde yabancılaşma kavramı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 273-282.

Bar-haim, G. (1997). The dispersed sacred: Anomie and the crisis of ritual. K. L. Stewart M. Hoover (Ed.), *Rethinking Media, Religion and Culture içinde (ss: 133-145)*. California: Sage Publications.

Bertell, O. (2015). *Yabancılaşma (A. Kars, Çev.)*. İstanbul 2. Baskı: Yordam Kitap .

Brod, M. (1949). *The diaries of Franz Kafka*. New York: Schocken Books.

Durkheim, E. (2013). *İntihar (Z. İlkelen, Çev.)*. Pozitif Yayıncılık: İstanbul.

Feuerbach, L. (2008). *Hıristiyanlığın özü (O. Özügül, Çev.)*. İstanbul: Say Yayınları.

Fishman, D. K., & Langman, L. (2015). Alienation: The critique that refuses to disappear. *Sage Journal*, 63 (6), 916-933.

Hegel, G. W. (2006). *Tarih felsefesi (A. Yordamlı, Çev.)*. İstanbul: İdea Yayınevi.

Hilbert, R. (1986). Anomie and moral regulation of reality: The Durkheimian tradition in modern relief. G. Ritzer, & J. Stepnisky (Ed.) *Sociological theory içinde* (s. 1-19). California: Sage publications.

Inwood, M. (1992). *The Hegel dictionary*. Massachusetts: Blackwell Publishers.

Janouch, G. (1971). *Conversations with Kafka*. London: New Directions Publishing Corporation.

Jay, M. (2016). *Reason after its eclipse: On late critical theory*. University of Wisconsin Press.

Kessel, J., & Kelly, J. P. (2011). *Kafkaeque stories inspired by Franz Kafka*. Tachyon Publications.

Kiraz, S. (2012). Hegel felsefesinde yabancılaşmanın anlamı ve rolü. *Kutatgubilig Felsefe ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, (21), 143-166.

Kiraz, S. (2011). Yabancılaşmanın kökeni üstüne. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 147-169.

Kohzadi, H., Azizmohammadi, F., & Nouri, M. (2012). A study of Franz Kafka's the metamorphosis. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2 (2), 1600-1607.

Marx, K. (1844). *El yazmaları (M. Belge, Çev.)*. İstanbul 2014: Birikim Yayınları.

Marx, K. (2015). *Kapital, 1. Cilt, (M. Selik, Çev.)*. İstanbul: Yordam Kitap.

Ritzer, G. (2010). *Sociological theory*. Eighth Edition. Newyork,: McGraw Hill Companies.

Tolan, B. (1980). *Çağdaş toplumun bunalımı anomi ve yabancılaşma*. 2. Baskı. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Weber, M. (2004). *Sosyoloji yazıları (T.Parla, Çev.)*. 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları .

West, D. (2013). *Kıta Avrupası felsefesine giriş (A.Cevizci,Çev.)*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Yalçın, Ö., & Dönmez, A. (2017). Sosyal psikolojik açıdan yabancılaşma: Dean'ın yabancılaşma ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 150-175.

Zincirkıran, M. (2015). *Sosyoloji*. Bursa: Dora Yayınları.